

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

PG
1201
.N24

Nash Jezik.
НАШ ЈЕЗИК

XXVI/4—5

UNIV. of MICH.

FEB 28 1986

Current Serials

**БЕОГРАД
1985.**

ОКО ЧАСА И САТА

Много се лоших и далекосежно опасних ствари догађа нашем књижевном језику пред очима данашњих поколења, али ниједна од њих није у Београду поодавно изазвала толико узбуне и побуне као једна нимало крупна, а још мање опасна и штетна појединост: појава речи сат у емисијама Радио Београда. Обраћа нам се усмено низ људи противећи се тој новини, било је у штампи неколико дописа у том смислу, а и на јавној трибини одговарао сам на питање о том проблему, па ево — и да запишемо.

Кад је, после препоруке неких филолога, уведена реч сат у емисије Радио Београда, јавила су се двојака реаговања. Једни су посумњали у нормативну вредност те речи и њену прикладност за књижевни израз — и нису у праву. Други су бранили реч час, и у праву су — ако би ико хтео да је искључи из књижевног језика и изрази.

Реч сат је, истина, туђица, арабизам који је ушао у наш језик у турско доба. Реч час је прасловенска, али не у овом значењу мере времена, јер Прасловени нису размеравали дан у двадесет четири јединице, па им није била ни потребна реч тога значења. Постаће, међутим, потребна већ при првим корацима словенске писмености, јер су Тирило и Методије, преведећи јеванђеље, морали наћи превод нпр. за грчко »*apo hektēs hōras ... heōs hōras ennatēs*«. Изгледа да се испрва више употребљавала реч година, што је можда условљено широким пољем значења грчке речи, а вероватно подупрто западнословенским утицајем за време боравка ћирилометодске мисије у Моравској (у западнословенским језицима реч година није добила значење као код нас, него означава краћи одсек времена), али поред ње и реч час, и то ће се двојство дуго одржати; у најстаријем сачуваном српском четворојеванђељу (с краја светосавског доба) наведени грчки израз преводи се хибридно: *от шестије години — до деветога часа*. У старословенском језику српске редакције час је ипак поступно потиснуо годину, али није продро у народни језик. Зато ће се касније — кад су се и сатови (часовници) проширили

— лако усвојити арабизам *sa'at* (у турском је данас *saat*, без *x*), који је и Вук унео у свој превод Новог завета (од шестог сахата — до сахата деветог). Ни реч час није била сасвим напуштена, него се одржала у српскословенском језичком типу, а касније је посебно подупрta утицајем рускословенског и руског језика.

Све речено нимало не обезвређује ни сат ни час. Арабизми су и ракија, алкохол, цифра, алгебра, али им то ништа не смета; с друге стране, код толико позајмица из белог света није ваљда никакав нормативни недостатак ако у понекој речи (као што су час, васиона, снужден) уочимо и траг ћирилометодског дела. — Остаје, према томе, изражајни обичај као меродаван судија.

Људи склони језичком чистунству нису, међутим, оставили да сам спонтани обичај нађе потребно решење. На једној страни (источној), зазирајући од оријентализма *sa(xa)t*, покушали су да га истисну речју час. На другој страни, можда у зазирању од — назовимо их тако — с л а в и з а м а (старословенизама и русизама), нису им се у томе придружили, него су стабилизовали и проширили употребу речи сат.

И на истоку је успех поменутог настојања био половичан, јер час није успео да продре не само у народне говоре, него ни у разговорни језик и слободни усмени израз, те ће свако ко природно говори питати колико је сати, пожалити се да је нешто трајало пуна три сата итд., а и термин сатница нема своју „часовну“ замену. Изражајни обичај, ипак, није дошао до пуног изража у јавној речи. Као да нека цензура, туђа или властита, зауставља сат кад се прелази на писану реч или прилази микрофону. Помало слично пролази и реч ђак (у сучељавању са ученик-ученица), иако је нешто блаже цензурисана.

Час је, међутим, успео да се добро укорени у пословни, професионални и стручни израз, нпр.:

школски, наставни час пошао је од значења ‚сат‘, али се одвојио од 60-минутне мере, те може значити рецимо 45 минута или сат и по;

за часовничара није добра замена не само народско сајџија него ни нормализовано саџија, јер је суфикс -џија остао ограничен на старије видове заната, а мајстор за сатове спада у стручне професије данашњег доба, какве су нпр. електричар, механичар и сл.;

сложени придеви типа трочасовни, осмочасовни, термини часовна зона, киловатчас и др. — постали су сасвим обични у одговарајућем типу израза;

привикнути смо и на употребу речи час и у оном стилу и изразу од којег, због његове техничке природе, и не очекујемо да звучи као слободни, природни говор, нпр. кад је потребно (а то није увек!) да се сати после 12 броје до 24, што неће много

природније звучати ни ако час заменимо сатом (свеједно ћемо у себи превести и „21 час“ и „21 сат“ у девет сати увече, као што нове динаре и даље прерачунавамо у старе).

Шта онда лингвисти могу препоручити, и радију и свима који обликују јавну реч? Просто: да буду природнији, да престану зазирати од сата, да га ослободе бојкота, нека буде слободни синоним часа (у значењу које им је заједничко, а за диференцирана значења ионако нема забуне). Новинари и спикери се и иначе пред микрофоном труде да изгледају лежерно и слободно, па нека онда не избегавају реч која живи у озбиљној и културној усменој комуникацији (а не само у некаквом жаргону). Зашто се мора најавити нпр. „један час и тридесет минута музике“ (а не сат и по), зашто се не би смело понекад рећи и четири по подне или једанаест увече? А чим се пређе на слободнији израз, сама по себи ће доћи и реч сат, јер живи у слободном говору, за разлику од часа.

То би био неки мали допринос одбрани од једног отуђеног, уштирканог, извештаченог језика, који се конструише изван контроле нормалног језичког осећања, па се онда у њега лако монтира што год који експериментатор смисли — и премијер је релакса, и инокосни орган, и несврстане и земље у развоју, и Цоу Енлај — и један час музике; језик треба говорити а не декламовати, правилан говор не значи неприродно изражавање. Истовремено то би био знак поштовања једног начела коме многи иду насупрот, али им се не треба придруживати: не продубљујмо вештачким мерама, супротним и нашем сопственом језичком осећању, јазове који браздају наш језички простор; кад год можемо бирати између два за нас једнако прихватљива израза, не дајмо предност ономе који раздваја.

Као оријентација обоје је важно, а као појединост „23 часа“ или „23 сата“ — нити важно нити вредно прашине која се дигла.

Митар Пешикан